

Voor sommige subjecten kan de verhouding tot de-taal (*lalangue*) een diepgaande verstoring teweeg brengen in 'het meest intieme levensgevoel' (Lacan, 1966 [1959], p. 558).

Dit is hetgeen de zogenaamde schizofreen ons leert, voor wie deze verhouding zich afspeelt binnen het reële register van de 'Eén-Alleen' (*le réel de l'Un-tout-seul*) (Lacan, 2001 [1975], p. 549-550).

En vermits het duel daar plaats vindt, buiten het bereik van elk discours, kan dit subject niet beschikken over de ordinaire middelen ter verdediging. Of zoals Miller het weergeeft als aanvulling op de freudiaanse en lacaniaanse stelling hieromtrent: de schizofreen is "het subject dat het reële niet ontwijkt. Het is het spreekwezen voor wie het symbolische niet dient ter vermindering van het reële want het symbolische is het reële." (Miller, 1993, p. 8, eigen vertaling)

Vanuit klinisch oogpunt dienen zich onvermijdelijk enkele vragen aan: Hoe kan een subject, voor wie de verhouding tot de symbolische Ander problematisch is, zich alsnog bevrijden van het lijden aan het enigmatisch genot van de-taal? Hoe behandelt de schizofreen dit reële dat Lacan beschouwt als hetgeen onmogelijk is om dragen? (1976b, p. 11) Op welke wijze kunnen wij ons binnen een institutioneel kader tot zijn partner maken?

***Een wanorde
in het meest intieme levensgevoel***

Jérôme, een jonge man van 18 jaar werd zo'n twee jaar geleden opgenomen in *Le Courtil*.

Van bij de aanvang zijn we getuige van een 'op de dool zijn' zoals zich dit enkel kan uiten bij een subject dat het enigmatisch genot van de-taal niet heeft willen inruilen voor het discours van de *vader*.

Zijn opname bij ons, evenals de hospitalisaties die hieraan vooraf gingen, zijn voor Jérôme een punt van enigma. "Wat doe ik hier? Men heeft me niks gezegd."

Hij beschrijft het incident dat aanleiding gaf tot een eerste hospitalisatie als volgt: "Het was nacht. Ik ging naar de keuken om iets te drinken of te eten. Mijn moeder kwam naar beneden en riep me maar ik hoorde niets en ik bleef daar bewegingloos staan. Dus heeft ze me laten opnemen, in een psychiatrie omdat er geen algemeen hospitaal was dat zo dicht bij huis is."

De eerste klacht waarvan hij melding maakt, betreft zijn onvermogen zich uit te drukken. “Ik zou iets willen zeggen, maar ik slaag er niet in me uit te drukken. ’t Is te complex. Ik denk te veel.” Vaak dwaalt hij ‘s nachts rond in de gangen van het internaat. “Mijn denkarbeid”, zegt hij, “verhindert hem te slapen”. Hij denkt namelijk voortdurend na over hetgeen hij zou kunnen zeggen en stelt zich constant vragen maar ze monden telkens uit in een leegte.

Zonder twijfel vormt de absolute on-zin die hem meester is, de aanzet tot dit eindeloze werk van zin-geving dat echter nooit een betekenis-effect tot gevolg heeft. Het is een helse cirkel die hem steeds weer terugvoert naar het beginpunt, met name de enigmatische leegte van het reële.

Evenzo is het gesteld met het discours dat hij voert: “zonder gewicht noch articulatie” (IRMA, 1997, p. 300) zoals Lacan ooit zei tijdens een gevals-presentatie.

Daar zijn identificaties zich niet tot Eén (*Un*) hebben gekristalliseerd, kan Jérôme zich niet beroepen op het gevoel (*le senti-ment*) een ‘ik’ te hebben, vandaar de vragen die hij herhaaldelijk op ons afvuurt: “Hoe vind je me? Wat denk je van me? Hoe zie je mij? Ik kan mezelf niet zijn, vandaar dat ik je de vraag stel. Ben ik gek?” Of nog: “Wat moet ik doen? Ik wil dat iemand me een duwtje geeft; alleen geraak ik nergens.”

Hij koopt tijdschriften om de opinie van anderen te lezen, hij brengt uren door in de bibliotheek ... dit alles omdat hij “op zoek is naar een eigen mening”; hij surft op het net om te verifiëren of hij schizofreen is. Maar geen enkel antwoord brengt rust; geen enkel betekenis-effect duikt op op de plaats van de waarheid.

Tevergeefs leest hij in de blik van de Ander een zin omtrent zijn wezen. “Ik heb geprobeerd excentrieke kledij te dragen”, zegt hij, “maar jullie vroegen me nooit waarom, alsof het normaal was wat ik deed.”

Op eigen vraag herneemt Jérôme als ‘vrije leerling’ – een woord dat hij meermaals benadrukt en waarvan we achteraf gemerkt hebben dat dit woord voor hem enigmatisch was - zijn plaats op de schoolbanken. De eerste dag loopt hij verloren. “Ik volgde de leerlingen maar ik besepte te laat dat ze niet in de klas zaten. ‘t Is zoals op skivakantie; ik liep verloren en men heeft me gezocht gedurende twee uren.”

Een maand later wordt het schoollopen stopgezet. Zijn leerkrachten getuigen over Jérômes toestand die onrustwekkend wordt. En Jérôme zelf zegt: “Ik was er zonder er aanwezig te zijn.”

Over een geesteszieke die het gesproken woord niet au sérieux neemt¹

Hoe is een sociale band, een conversatie alsnog mogelijk te weten dat Jérôme juist omwille van het deficitaire karakter van de Ander, het spreken niet serieus neemt?

Zelfs al zoekt Jérôme in ons een partner die geschikt zou zijn het enigma op te lossen, dan nog hebben wij er alle belang bij de incarnatie te vermijden van een dergelijk figuur die het weten in pacht zou hebben.

Voor de zogenaamde schizofreen is het weten van de Ander absoluut. Dit weten geeft enkel aanleiding tot de vermenigvuldiging van de betekenis en maakt daarmee de verwarring die het subject beleeft des te groter: het is een weten dat het subject vastpint op diens positie van perplexiteit. Jérôme zal bijvoorbeeld het weten van de Ander systematisch beantwoorden met een “c’est-à-dire?”. Daarop ingaan, in een naïeve poging om hem het gezegde uit te leggen, heeft opnieuw een “c’est-à-dire?” tot gevolg.

Hardnekkig dienen we dus vol te houden slechts de ontvanger te zijn van de taal van het subject in een poging een niet aflatende injunctie tot betekenisverlening van haar stutten te ontnemen. Of, zoals de *Section Clinique van Brussel* het verwoordde tijdens de *Conventie van Antibes*, het gaat erom “d’intervenir du lieu où ça ne sait pas.” (IRMA, 1999, p. 179-194)

Waar Jérôme zich zo vaak verliest in de wildgroei van betekenis, dat wil zeggen, in een lectuur veroordeeld tot oneindigheid en daarom voorbestemd tot mislukking, stellen we vast dat onze houding een partner te incarneren die allesbehalve wetende is, pacifiërende effecten teweeg kan brengen zoals een tijdelijke berusting in de onzin.

Wij denken hier in het bijzonder aan zijn ironie die volgens Lacan een sociale functie heeft.² Miller heeft deze kleine, doch precieze indicatie uitgewerkt tot een niet te omzeilen concept binnen de kliniek van de schizofrenie. Laten we enkele cruciale punten hernemen van de tekst waar hij de fundamenteën van deze ironische kliniek ten berde brengt.

Tegenover de humor die zich inschrijft binnen een perspectief van de Ander, staat de ironie die niet van de Ander en wel van het subject uitgaat. De ironie gaat in tegen de Ander. “Wat zegt de ironie?”, vraagt Miller zich af, waarop hij suggereert dat de ironie “zegt dat de Ander niet bestaat en dat de sociale band in de grond bedrog is, er is geen discours dat niet de schijn in zich draagt - (...)” (1993, p. 7, eigen vertaling). “De ironie is de komische vorm van het weten dat de Ander niet weet, dat wil zeggen, het weten dat de Ander van het weten niets is.” (p. 8, eigen vertaling)

Af en toe schotelt Jérôme ons woordspelletjes voor in de vorm van raadseltjes. Hij zegt ons bijvoorbeeld dat hij zich tot Belg wil laten naturaliseren. “Zodoende”, zegt hij, “kan ik in de kelder naar de radio luisteren en Nederlandse zenders ontvangen.” We antwoorden met stilte waarop hij vervolgt: “Begrijp je me niet? **Nederland...** kelder.”

¹ Irma, 1997, p. 304.

² “Quand vous aurez la pratique du schizophrène, vous saurez l’ironie qui l’arme, portant à la racine de toute relation sociale.” (Lacan, 2001 [1966], p. 209)

Een ander voorbeeld: (woordspelletje dat enkel tot haar recht komt gebruik makend van de franse taal): “Hier, j’ai vu le couvreur et il a parlé de toi.” Een verbazende blik onzentwege. Geamuseerd door onze perplexe houding herhaalt hij de zin en voegt hij eraan toe: “il a parlé du toit.”

Het raadsel, zoals Miller vermeldt tijdens de *Conversatie van Arcachon*, geeft zeer goed gestalte aan de positie van de schizofrene ironie. “Normaliter, wanneer men een vraag stelt aan iemand, is het de Ander die verondersteld wordt te weten - hij wordt verondersteld te kunnen antwoorden. Bij een raadsel daarentegen stelt men een vraag, en in dit geval wordt de Ander juist niet verondersteld daarop te antwoorden. Men doet alsof. Het subject doet alsof hij een vraag stelt en hij grijnst vermits hij zelf het antwoord heeft.” (IRMA, 1997, p. 202)

Een dergelijke vraagstelling laat zich illustreren in het volgende fragment:

- Jérôme: Wie heeft Charleroi gesticht?
- Ik: Stille
- Jérôme: Karel II, vandaar de naam Charleroi.
Wat was het effect van deze splitsing?
- Ik: ?
- Jérôme: Twee verschillende religies. Het is daarom dat er meer protestanten zijn in Nederland en meer katholieken in Frankrijk. Ik merk dat je er zeer weinig van afweet. Ik ga verder (...).

Binnen dit fragment kunnen we ook een ander verdedigingsmechanisme repereren ten aanzien van het wemelen van de betekenis. Op metonymische wijze glijdt hij van de ene naar de andere vraag, gestuurd door geografische namen. Dit is ook de wijze waarop Jérôme zich tijdens het eerste onderhoud met onze instelling presenteert. Hij deelt zijn geboorteplaats mee waarna hij een opsomming geeft van de steden waar hij nadien gewoond heeft: “Bonneuil, Malmaison – ‘te ontwijken’, Hernie-Beaumont, - ‘correct’, dan Béthune met zijn moeder en tenslotte Libercourt met zijn grootvader, - de enige persoon uit mijn omgeving die mij een minimale liberté verschaft”.

Ten aanzien van een alomtegenwoordig gevoel van ‘op de dool te zijn’, wendt hij zich dus tot geografische namen teneinde het wezen van zijn subject af te bakenen en te lokaliseren. Echter, deze constructie stelt het zonder het opduiken van een betekenis-effect op de plaats van de waarheid. Het betreft geen fictie die zich ontplooit binnen een betekenaarsconstellatie. In het geval van Jérôme is er sprake van een metonymische beweging *à la lettre* die het genot fixeert en die zich uitsluitend beroept op de Ander van de-taal (de klankmatige en pulsionele zijde van het symbolische).

Moedertaal en vreemde talen

Jérôme is gepassioneerd door talen. Het discours dat hij voert, is voorzien van een rijke en gevarieerde woordenschat. Hij houdt van de woordenschat, zegt hij en voegt hieraan toe: “ik heb een acute dicopathie”. Hij legt uit dat hij dit woord zelf heeft uitgevonden zich baserend op twee andere woorden, *dictionnaire* en *névropathie*.

Naast zijn lijden veroorzaakt door het feit dat hij zich niet weet uit te drukken, klaagt hij tevens dat hij “zijn definities niet goed kent”. Verwijzend naar iemand van ons team, zegt hij: “Hij is de enige die me zou kunnen begrijpen. Hoewel het Frans mijn moedertaal is, ken ik niet alles. Hij daarentegen, hij kent zijn definities.”

Dit brengt ons onmiddellijk tot de oorzaak van de wanorde, tot de kern van zijn lijden. Jérôme lijdt aan de-taal, exacter gesteld, hij lijdt aan de equivociteit, de dubbelzinnigheid van de betekenaar die te wijten is aan het radicaal ontbreken van een referentie aan een discours. Wat zegt hij over zijn moedertaal? Hij vindt haar troebel en daarom verkiest hij vreemde talen. Aan de hand van een woordenboek Frans-Nederlands illustreert hij deze delirante theorie: voor één woord in het Frans bestaan er meerdere woorden in het Nederlands. “Het is dat wat me interesseert: een Frans woord heeft verschillende betekenissen. In andere talen is er minder ambiguïteit.” Hij geeft een voorbeeld: “Glace... il y a une glace à manger et une glace à se voir. Ca reste glace tandis qu'en néerlandais, ce sont deux mots différents.” Het is deze niet-bemiddelde verhouding tot de-taal die bijvoorbeeld zijn verbazing verklaart ten aanzien van onze blabla. Een “‘t is goed weer” van onze kant lokt bij hem slechts een “c'est-à-dire?” uit.

In een poging zich aan de wet van de betekenaar te onttrekken, deze wet die de equivociteit en de ambiguïteit in haar vaandel voert, engageert Jérôme zich in een werk van vertaling, aanvankelijk uitsluitend in een band tot de niet-Franstalige intervenants. Via dit werk slaagt hij erin, al is het maar voor eventjes, het hoofd te bieden aan een enigmatisch genot dat zich aandient vanuit het reële van de-taal. Het is een operatie op de-taal die de letter tot afval poogt te herleiden¹ en die de proliferatie van betekenis effecten buiten het discours tracht teniet te doen.

In een eerste tijd bedient Jérôme zich van deze praktijk op de letter teneinde zinnen te formuleren. De procedure is de volgende: hij zoekt Franse woorden op in een tweetalig woordenboek of vraagt ons onmiddellijk de vertaling. Met de vertaalde woorden knutselt hij zinnen. “Het is veel eenvoudiger een andere taal te gebruiken. Ik wil niet eender wat schrijven, ik heb de juiste woorden nodig.”

Na verloop van tijd wordt deze praktijk veralgemeend. Hij dicteert bijvoorbeeld de vragen die in een leegte uitmonden en een intervenant, Frans- of anderstalig, vertaalt de vragen, uiteraard met de nadrukkelijke weigering het adres te zijn van deze vragen. Nogmaals, we insinueren in geen geval de drager te zijn van een weten dat een antwoord zou kunnen bieden op het enigma.

¹ “Faire littière de la lettre.” (Lacan, 2001 [1971], p. 11)

Jérôme bewoont het register van de Eén-Alleen. Gedesabonneerd van de structuur van het onbewuste, dat wil zeggen, zonder de geruststellende beveiliging van een discours, ontvangt hij het gesproken woord op irruptieve wijze. Het woord laat zich reduceren tot wat het is, namelijk een a-semantiche betekenaar, een torsie van de stem (Lacan, 1976a, p. 15). Dit enigmatisch genot door de letters van de-taal, vertaalt zich als een “bevel van het Uber-ich dat alles een betekenis moet hebben¹” (IRMA, 1999, p. 212).

Binnen een sociale band met de institutionele Ander die niet weet, poogt Jérôme het te stellen met de-taal (*savoir-faire*); hij tracht gebruik te maken van de taal via de ironie, de letterlijke metonymie en de praktijk van vertaling, “buiten elk betekenis-effect om, met een puur genot tot doel.²” Toch laten dergelijke oplossingen hem niet toe het reële, het symbolische en het imaginaire op een solide wijze bijeen te houden; daar een dergelijke verknoping van de registers hem ontbreekt, lukt het hem niet op lange termijn rust te vinden in een “opaak genot dat de betekenis uitsluit.” (Lacan, 2001 [1979], p. 570) Op elk moment riskeert het imaginaire zich opnieuw los te rukken en het subject over te laten aan het ondraaglijke reële. En binnen dit lijden is een *passage-à-l’acte* nooit uitgesloten omdat dergelijke act, zoals Eric Laurent signaleert tijdens de *Conventie van Antibes*, slechts een andere wijze is, buiten de sociale band, om de betekenis die zich op de klank vermenigvuldigt, kort te sluiten. (IRMA, 1999, p. 367)

BIBLIOGRAFIE

IRMA (1997). *La conversation d’Arcachon. Cas rares: les inclassables de la clinique*, Paris: Agalma, Seuil.

IRMA (1999). *La Psychose Ordinaire. La convention d’Antibe*, Paris: Agalma, Seuil.

Lacan, J. (1966 [1959]). D’une question préliminaire à tout traitement possible de la psychose. In: *Ecrits*, Paris: Seuil, 531-583.

Lacan, J. (1976a). Le séminaire XXIII, Le sinthome (1975-1976). *Ornicar?*, 8.

Lacan, J. (1976b). Ouverture de la Section Clinique. *Ornicar?*, 9, 7-14.

Lacan, J. (2001 [1966]). Réponses à des étudiants en philosophie. In: *Autres écrits*, Paris: Seuil, 203-211.

Lacan, J. (2001 [1971]). Lituraterre. In: *Autres écrits*, Paris: Seuil, 11-20.

Lacan, J. (2001 [1975]). ...ou pire. In: *Autres écrits*, Paris: Seuil, 547-552.

Lacan, J. (2001 [1979]). Joyce le Symptôme. In: *Autres écrits*, Paris: Seuil, 565-570.

¹ “l’injonction surmoïque où tout doit faire sens” (IRMA, 1999, p. 212).

² “hors des effets de signifié à des fins de jouissance pure” (Miller, 1987, p. 12).

Miller, J.-A. (1987). Préface. In: *Joyce avec Lacan*, Paris: Navarin.

Miller, J.-A. (1993). Clinique ironique. *La Cause freudienne*, 23, 7-13.